Ptaki Śląska 12 (1998): 81-112

Andrzej Czapulak, Artur Adamski, Marek Cieślak, Lucjan Zawadzki

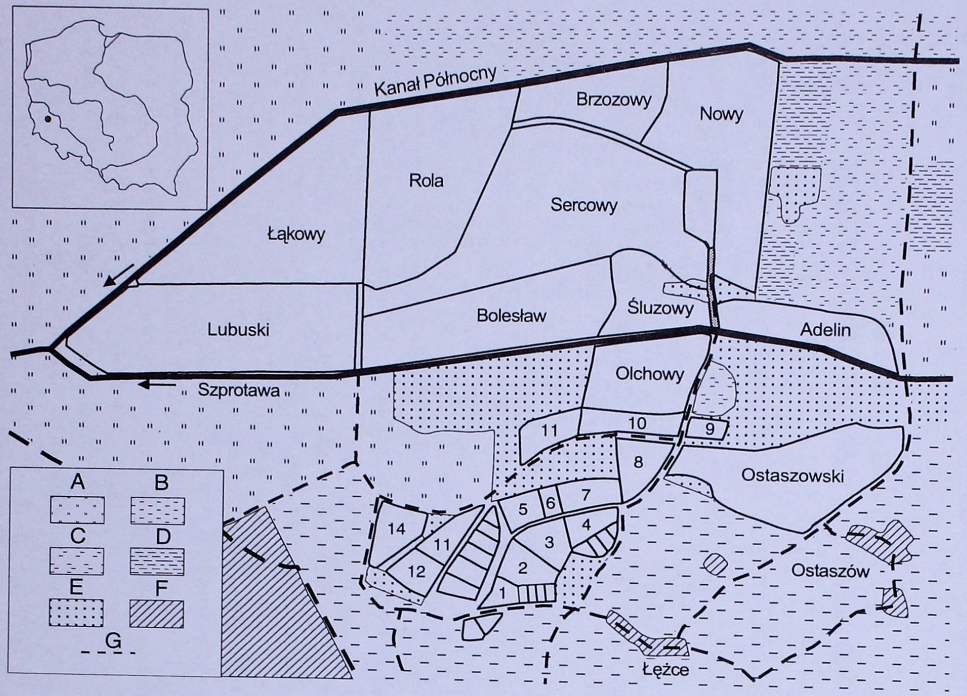
PTAKI WODNE REZERWATU „STAWY PRZEMKOWSKIE" W LATACH 90.

WATERFOWL OF THE RESERVE "PRZEMKÓW PONDS" IN THE 1990s

Badania nad awifauną stawów rybnych prowadzone były na Śląsku przez wielu autorów (Mrugasiewicz i Witkowski 1962; Harmata 1972; Borowiec i Grabiński 1982; Cempulik 1985; Grabiński i Stawarczyk 1986; Krotoski 1987; Ranoszek 1987; Cieślak i in. 1991; Gramsz 1991; Dolata 1993; Witkowski i in. 1995; Szlama i Majewski 1998). Jest to zrozumiałe, ze względu na fakt, że z powodu małej liczby naturalnych jezior oraz znacznego przekształcenia dolin większości rzek, stawy rybne są obecnie główną ostoją ptactwa wodnego w tym regionie Polski. Spośród 18 śląskich ostoi ptaków o randze krajowej lub międzynarodowej, wymienionych w opracowaniu Gromadzkiego i in. (1994), aż 11 stanowią kompleksy stawów rybnych. Wśród nich, największe znaczenie mają stawy w dolinie środkowej Baryczy (okolice Milicza i Żmigrodu) oraz położony przy wschodnim skraju Borów Dolnośląskich rezerwat ornitologiczny „Stawy Przemkowskie" – drugi co do wielkości kompleks stawów rybnych na Śląsku i jeden z największych w kraju (Bukacińska i in. 1995).

Intensywne badania nad awifauną tego terenu były prowadzone w latach 1978-84 i zostały one przedstawione w pracy Cieślaka i in. (1991). Zebrany wówczas materiał posłużył również do opracowania dokumentacji rezerwatu ornitologicznego, który został powołany w roku 1984. Przez następnych 10 lat praktycznie nie prowadzono na stawach żadnych obserwacji. Dopiero w połowie lat 90. rezerwat ponownie znalazł się w orbicie zainteresowań ornitologów. Najpełniejszy materiał zebrano w latach 1996-97, kiedy przygotowywano plan ochrony rezerwatu.

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie aktualnej sytuacji ptaków wodnych rezerwatu, porównanie obecnego stanu z poprzednim i określanie zmian jakie zaszły na przestrzeni klikunastu lat.

Ryc. 1. Mapa rezerwatu „Stawy Przemkowskie"
A – łąki, B – pola uprawne, C – szuwar trzcinowy, D – zarośla wierzbowe, E – lasy, F – tereny zabudowane, G – drogi.
Fig. 1. The map of the nature reserve "Przemków Ponds"
A – meadows, B – fields, C – areas with reed-beds, D – bushes, E – forests, F – urban areas, G – roads.

OPIS TERENU

Rezerwat ornitologiczny „Stawy Przemkowskie" obejmuje dwa spośród trzech kompleksów stawów rybnych położonych w dolinie rzeki Szprotawy w rejonie Przemkowa (woj. legnickie). W jego granicach znajduje się 31 większych stawów (o powierzchni powyżej 1 ha), składających się łącznie na około 830 ha powierzchni ogroblowanej. Stawy te dzielą się na dwa kompleksy: kompleks „Duży" (10 stawów na prawym brzegu Szprotawy, łącznie około 640 ha) oraz przylegający do niego od południa kompleks „Wołowe"(19 mniejszych i 2 większe stawy na lewym brzegu Szprotawy, o łącznej powierzchni około 190 ha, nie licząc małych stawków tarliskowych, przesadek i magazynów). Poza tym na terenie rezerwatu znajduje się dwanaście niedużych lasków łęgowych o powierzchni około 75 ha oraz około 20 ha podmokłych łąk. Łącznie pod ochroną znajduje się obszar 1046 ha. Pięćset metrów od granic rezerwatu znajduje się jeszcze jeden kompleks stawów, tzw. „Kąpielisko" (11 małych stawów na NW od Przemkowa, łącznie około 40 ha), który nie został uwzględniony w niniejszych badaniach.

Wszystkie stawy rezerwatu wykorzystywane są gospodarczo jako miejsce hodowli ryb, głównie karpia *Cyprinus carpio*. Ze względu na trzyletni cykl produkcji tej ryby, stawy dzielą się na kilka grup, służących podczas poszczególnych etapów wzrostu karpia. Są to:

1) stawy hodowlane, w których w maju przeprowadza się tarło (tarliska), przechowuje uzyskany narybek przez pierwsze kilka tygodni (V i VI), do osiągnięcia wagi ok. 5 g (przesadki I) i przez dalszą część pierwszego roku życia (przesadki II), a następnie w drugim roku życia ryb hoduje się je do stadium tzw. kroczka (dwuletniego materiału zarybieniowego o wadze kilkudziesięciu dkg – stawy kroczkowe). Na stawach przemkowskich stosuje się przeważnie pozostawianie ryb po pierwszym roku życia w tym samym stawie na drugi rok (wówczas dany staw pełni w jednym roku rolę przesadki II, a w drugim stawu kroczkowego). Do tej kategorii należy większość stawów kompleksu „Wołowego" oraz staw „Adelin" w kompleksie „Dużym".

2) stawy handlowe lub inaczej towarowe, do których na wiosnę (przełom III i IV) wpuszcza się uzyskany kroczek i w których w trzecim roku życia wyrasta on do ciężaru ryby handlowej. Do tej kategorii należy większość stawów kompleksu „Dużego".

3) stawy zimowe (tzw. zimochowy) – przeznaczone do przechowywania przez zimę młodszych roczników materiału hodowlanego oraz stada matecznego (tarlaków). Stawy te znajdują się w centralnej części stawów „Wołowych".

Stawy rezerwatu odznaczają się zróżnicowanym stopniem zarośnięcia przez roślinność szuwarową (głównie szuwar trzcinowy, a także pałkowy i mannowy). W kompleksie „Dużym" wzdłuż większości grobli występuje zaledwie około metrowej szerokości wąska smuga trzcin. Większe płaty szuwarów przybrzeżnych, niekiedy do 90 m szerokości, rozwinęły się jedynie przy wschodnich groblach na stawach „Łąkowy", „Serce", „Rola", „Brzozowy", „Nowy", „Śluzowy" i „Adelin". Na tych samych stawach (oraz na stawie „Bolesław") znajdują się także wyspy szuwarowe. Najsilniej zarośniętymi stawami w tym kompleksie są stawy „Brzozowy", „Śluzowy" i „Adelin", najsłabiej zaś – „Lubuski", „Albert" i „Bolesław". Poszczególne duże stawy oddzielone są od siebie wąskimi groblami, w wyniku czego tworzą jakby jedno rozległe, poprzecinane groblami lustro wody.

Generalnie płytsze i mniejsze stawy kompleksu „Wołowego" charakteryzują się proporcjonalnie większym stopniem zarośnięcia szuwarami przybrzeżnymi, natomiast na większości z nich nie ma wysp (z wyjątkiem stawu „Olchowego", nr 8, 11 i 14). Najwyższym stopniem zarośnięcia szuwarami odznaczają się tu stawy „Olchowy", „Ostaszowski" i nr 14, a najsłabszym – zimochowy.

W porównaniu ze stanem z lat 1978-84 nie stwierdzono znacznych zmian w powierzchni i rozmieszczeniu płatów roślinności wynurzonej na stawach. Niewątpliwie poszerzeniu uległ jedynie pas szuwarów położonych wzdłuż wschodnich grobli stawów „Rola", „Sercowy" i „Nowy", co związane jest z nanoszeniem przez wodę detrytusu. Inną dość istotną zmianą jest wypłycanie się wysp trzcinowych, w związku z nawarstwianiem się materii organicznej. Dotyczy to szczególnie wysp na stawie „Rola" (przy grobli ze stawami „Sercowy" i „Brzozowy") oraz niektórych wysp na stawie „Brzozowy". Ponadto na stawie „Sercowy" zaniknął pływający kożuch roślinności, stanowiący dawniej miejsce gnieżdżenia się mew.

Obecnie kompleks dzierżawiony jest przez spółkę „Avena z.o.o". Na terenie „Stawów Wołowych", od roku 1995 funkcjonuje łowisko komercyjne, które wiosną i latem jest dość licznie odwiedzane przez wędkarzy.

METODYKA

Zasadnicze badania prowadzono od sierpnia 1996 do września 1997. W okresie tym co 7-10 dni przeprowadzano liczenia ptaków wodno-błotnych przebywających na stawach. Zimą (XII-II) ze względu na zamarznięcie stawów częstotliwość liczeń była niższa. Podczas każdego liczenia kontrolowano wszystkie stawy, a napotkane ptaki notowano oddzielnie dla każdego stawu. Wiosną w przypadku kaczek notowano również udział płci, co stanowiło podstawę do oceny liczebności populacji lęgowej gatunków z tej grupy. W sumie wykonano 35 liczeń.

Poza danymi z lat 1996-97, w pracy wykorzystano również wyniki 15 liczeń z pierwszej połowy 1995 roku oraz 5 liczeń z roku 1998 (10 IV, 1, 9 i 27 V oraz 15 VI 98). Dane na temat liczebności gatunków lęgowych zbierano wówczas przy okazji innych badań, stąd dla niektórych gatunków oceny liczebności z tych lat mogą być zaniżone. Poza tym, w pracy uwzględniono pozostałe obserwacje rzadkich gatunków ptaków z lat 1992-98, znajdujące się w Kartotece Awifauny Śląska ZEP UWr.

Do oceny wielkości populacji lęgowych ptaków wodnych stosowano generalnie metodykę zaproponowaną przez Borowiec i in. (1981) oraz Ranoszka (1983). Liczebność perkoza dwuczubego, perkoza rdzawoszyjego, łyski oraz kaczek oceniono na podstawie liczby ptaków dorosłych przebywających na stawach. W przypadku krzyżówki była ona oparta na liczbie samców, natomiast dla pozostałych kaczek na liczbie samic. Oceny liczebności zausznika, czapli siwej, gęgawy, łabędzia niemego, śmieszki i remiza były oparte wyłącznie, a w przypadku błotniaka stawowego w dużej mierze na liczbie znalezionych gniazd. W celu wykrycia stanowisk wodnika i zielonki w roku 1997 stosowano stymulację magnetofonową. W przypadku takich gatunków jak bąk, brzęczka, trzciniak, rokitniczka, dziwonia i potrzos podczas każdego pobytu w terenie kartowano śpiewające samce na planach w skali 1:10 000. Zastosowana w niniejszych badaniach metodyka zasadniczo nie odbiega od tej jaką stosowano w latach 1978-84 (Cieślak i in. 1991).

Obserwacje podlegające weryfikacji uzyskały akceptację Komisji Faunistycznej.

PRZEGLĄD GATUNKÓW

W przeglądzie omówione wszystkie gatunki ptaków wodnych stwierdzone w latach 90. na terenie rezerwatu. Wszystkie informacje z lat 1978-84 podane mniejszą czcionką pochodzą z pracy Cieślaka i in. (1991).

Perkozek – *Tachybaptus ruficollis*. W roku 1997 liczebność oceniono na około 10 par. Perkozek gnieździł się na stawie „Ostaszowski" oraz na niektórych pozostałych stawach w obrębie „Stawów Wołowych" (np. nr 10, 12). W roku 1998 był nieco liczniejszy – 13-14 par, w tym 3-4 pary na stawie „Łąkowy" i 3 pary na stawie „Brzozowy". Oceny liczebności w obu latach mogą być zaniżone ze względu na niestosowanie stymulacji magnetofonowej (Dombrowski i in. 1993). Przelot wiosenny niezauważalny. Na stawach notowano maksymalnie do 6 ptaków. Przelot jesienny bardziej wyraźny. W szczycie przelotu na stawach stwierdzono 103 perkozki (28 IX 96).

W latach 70. i 80. liczbę par lęgowych oceniano najczęściej na 4-12, a jedynie w roku 1983 na 18-20 par. W okresie jesiennej wędrówki maksymalnie notowano do 300 ptaków.

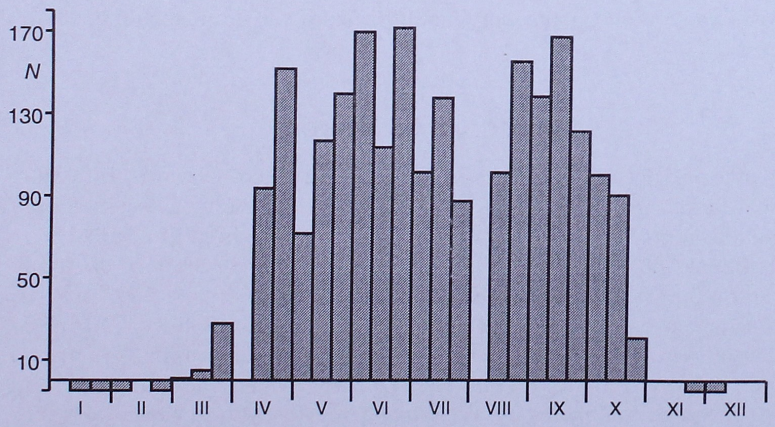
Perkoz dwuczuby – *Podiceps cristatus*. W roku 1997 w rezerwacie gnieździło się 100-110 par perkoza dwuczubego, w tym co najmniej po 20 par na stawie „Olchowy" i „Ostaszowski". W roku 1998 jego liczebność oceniono na 90-100 par. Przebywał na stawach od początku marca do końca listopada. Zarówno wiosną, jak i jesienią jego liczebność wynosiła maksymalnie 150-170 osobników (Ryc. 2).

W latach 1979-84 liczebność populacji lęgowej była nieznacznie wyższa i rokrocznie oceniano ją na 120-140 par.

Perkoz rdzawoszyi – *Podiceps grisegena*. W roku 1997 liczebność perkoza rdzawoszyjego oceniono na 18-21 par, a w 1998 na co najmniej 12-14 par. Gniazdował przede wszystkim na „Stawach Wołowych". W obrębie kompleksu „Dużego" jego lęgi stwierdzono tylko w roku 1997 na stawie „Łąkowy" (2-4 pary). Najwięcej, bo 5 par gnieździło się na stawie „Ostaszowskim" (1997). Obserwowany na stawach od połowy marca do końca września. W okresie wędrówek występował nielicznie. Maksymalną liczebność (39 ptaków) zanotowano 23 IV 97.

Na przełomie lat 70. i 80. lęgi perkoza rdzawoszyjego były stwierdzane rokrocznie, a jego liczebność wahała się od 4-5 par w roku 1979 do 10-11 par w roku 1983.

Zausznik – *Podiceps nigricollis*. W roku 1993 na podstawie liczby ptaków wypłoszonych z kolonii liczebność zausznika oszacowano na 130-150 par, ale w roku 1994 znaleziono tylko 22 gniazda. W roku 1997 li-

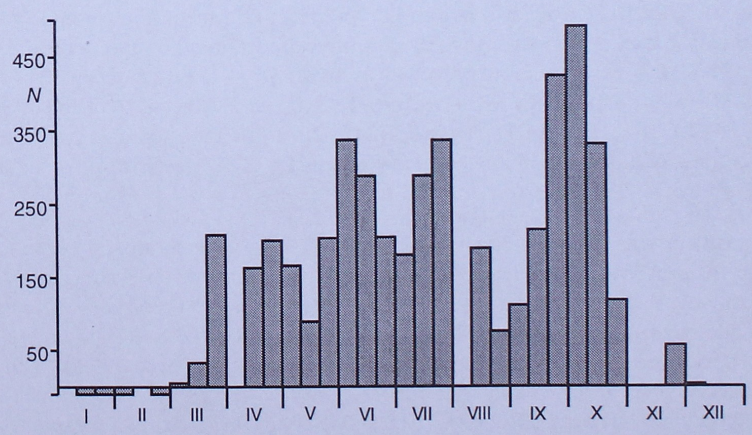
Ryc. 2. Dynamika liczebności perkoza dwuczubego w rezerwacie „Stawy Przemkowskie" w kolejnych dekadach w latach 1996-97
Słupki poniżej osi X – brak stwierdzeń gatunku podczas kontroli.

Fig. 2. Number dynamics of the Great Crested Greebe in the reserve "Przemków Ponds" in the consecutive ten-day periods in 1996-97
Bars below the X axis – no record of the species.

czebność zausznika oceniono na 100 par lęgowych. Gnieździł się w dwóch koloniach. Pierwsza z nich znajdowała się na stawie „Nowy" i liczyła 83 gniazda, druga na stawie „Brzozowy" – 16 gniazd. Obie były położone w obrębie kolonii mewy śmieszki. W roku 1998 gnieździło się tylko 5 par w południowej części stawu „Nowy" oraz pojedyncze pary na stawie „Brzozowy". Łączna liczebność wynosiła maksymalnie tylko 10 par, choć w maju obserwowano do 100 ptaków. W okresie wędrówek notowano do kilkudziesięciu zauszników.

W pierwszej połowie lat 80. liczba par lęgowych wahała się najczęściej od 50 do 100 par i jedynie w roku 1982 stwierdzono 200 par tego gatunku.

Kormoran czarny – *Phalacrocorax carbo*. W latach 1995-98 nie gnieździł się na terenie rezerwatu. Jego lęgi były natomiast stwierdzone w roku 1992, kiedy na drzewach rosnących wzdłuż grobli między stawem „Brzozowy" a Kanałem Brzozowym znaleziono kilka gniazd. Obserwowany na stawach od początku marca do końca listopada. Wiosną 1997 jego liczebność ulegała dość znacznym fluktuacjom i wahała się od 100 do 350 ptaków. Zazwyczaj jednak na stawach notowano około 200 kormoranów (Ryc. 3). Wiosną 1995 roku był on jednak znacznie mniej liczny i na stawach stwierdzano wówczas najczęściej 50-70 kormoranów, a jedynie 14 V zanotowano ich 160. Liczniej występował na przełomie września i października 1996 roku, kiedy to zanotowano maksymalnie około 500 osobni-

Ryc. 3. Dynamika liczebności kormorana w rezerwacie „Stawy Przemkowskie" w kolejnych dekadach w latach 1996-97
Słupki poniżej osi X – brak stwierdzeń gatunku podczas kontroli.

Fig. 3. Number dynamics of the Cormorant in the reserve "Przemków Ponds" in the consecutive ten-day periods in 1996-97
Bars below the X axis – no record of the species.

ków. Jeszcze wyższą liczebność stwierdzono 24 VIII 92 – 660 kormoranów.

W latach 80. nie gniazdował na terenie rezerwatu, a podczas wędrówek był stosunkowo nieliczny. Maksymalnie obserwowano wówczas do 65 osobników.

Pelikan różowy – *Pelecanus onocrotalus*. 2 V 97 obserwowano jednego młodocianego osobnika, a 19 VI 97 widziano jednego dorosłego ptaka (L. Zawadzki).

Od 21 IV do 20 V 84 w rezerwacie przebywał jeden młodociany osobnik.

Bąk – *Botaurus stellaris*. W roku 1997 stwierdzono siedem (w tym trzy na stawie „Ostaszowski"), a w 1998 sześć stacjonarnych samców. Ponadto buczącego samca słyszano 16 V 97 na stawie nr 3 i 27 V 98 na stawie nr 4 („Stawy Wołowe"), ale podczas następnych kontroli nie udało się potwierdzić trwałego zajęcia terytorium. Wczesna obserwacja: 19 II 95 – 1 ♂ (A. Wąsik)

W latach 1978-84 liczebność bąka oceniano na 6-9 samców.

Bączek – *Ixobrychus minutus*. 23 V 98 widziano jednego samca na stawie „Śluzowy", a 14 VII 98 samca odzywającego się przez kilka godzin słyszano na stawie „Ostaszowski".

W przeszłości, w niektóre lata przypuszczalnie gniazdowała jedna para.

Ślepowron – *Nycticorax nycticorax*. 9 X 95 widziano i słyszano jednego ptaka.

W latach 80. regularnie obserwowany w okresie jesiennych wędrówek.

Czapla nadobna – *Egretta garzetta*. Jednego dorosłego osobnika widziano 1 V 92 (A. Chorążyczewski, R. Woźniak, G. Marcinkiewicz).

Czapla biała – *Egretta alba*. Dokonano następujących obserwacji: 1 i 26 X 93 – 1 ptak (A. Chorążyczewski), 14 XI 93 – 3 ptaki, 4 VI 95 – 2 ptaki, 19 X 95 – 6, 28 IX 96 – 1 ptak, 1, 3, 6, 13 X 96 – 2, 20 X 96 – 3, 2 V 97 – 1 ptak, 15 VIII 97 – 1 ptak, 3, 16, 22-24 IV 98 – 1 ptak i 28 IX 98 – 3 ptaki. Wyjątkowo licznie obserwowana 28 X 97 – 10 ptaków oraz 21 X 98 i 6 XI 98 po 11 osobników.

W latach 1978-84 sześciokrotnie napotkano 1-2 ptaki.

Czapla siwa – *Ardea cinerea*. W latach 1997-98 liczebność oceniono na 86-90 par. Wszystkie gniazda czapli, z wyjątkiem dwóch w roku 1998, znajdowały się w trzcinach i jest to obecnie największa tego typu kolonia w Polsce. Czaple siwe gnieździły się na następujących stawach (w nawiasach odpowiednio liczebność dla roku 1997 i 1998): „Sercowy" (32 i 5), „Brzozowy" (21 i 30), „Rola" (11 i 20), „Łąkowy" (16 i 26), „Bolesław" (6 i 6), „Nowy" (0 i 1) oraz „Śluzowy" (0 i 1). W roku 1993 na dużej wyspie na stawie „Rola" gniazdziło się co najmniej 10 par. 6 V 94 na tym stawie stwierdzono 16 gniazd, a dalszych znaleziono na stawie „Brzozowy". W roku 1995 liczebność czapli oceniono na 50 par.

Wiosną podczas liczeń notowano do kilkudziesięciu osobników, co świadczy że na stawach w tym czasie przebywają niemal wyłącznie ptaki z populacji lęgowej. Jesienią wystąpiły dwa szczyty liczebności. Pierwszy

(na początku października) był związany ze spuszczaniem stawów w celu odłowu ryb. Drugi (na początku grudnia) był konsekwencją napływu ptaków po wystąpieniu pierwszych mrozów. W obu szczytach maksymalne liczebności wynosiły 170-180 osobników. Liczniej czaple występowały latem i wczesną jesienią 1992 roku, kiedy to notowano do 280 ptaków.

Pierwsze przypadki lęgów czapli na terenie rezerwatu stwierdzono w latach 1978-79, kiedy to jedna par gnieździła się w lasku między stawami „Śluzowy" i „Sercowy". Od roku 1982 czaple zaczęły gnieździć się w trzcinowiskach. Znaleziono wówczas dwa gniazda, a w roku 1984 już 10 gniazd.

Bocian czarny – *Ciconia nigra*. Prawdopodobnie gnieździ się w pobliżu rezerwatu, na co wskazują trzy obserwacje pojedynczych dorosłych ptaków (24 V 97, 21 VI 97 i 29 V 98) oraz dwie obserwacje pary ptaków (5 VI 97 i 7 VII 98).

W roku 1981 bocian czarny gnieździł się w lesie koło stawu „Adelin".

Bocian biały – *Ciconia ciconia*. W latach 90. nie stwierdzono lęgów tego gatunku na terenie rezerwatu. Wielokrotnie obserwowano żerujące osobniki gniazdujące w okolicznych wsiach.

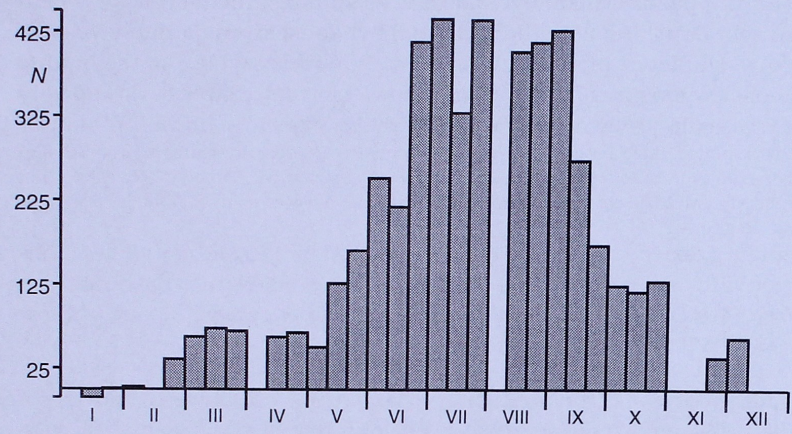
Próby lęgów dwóch par zanotowano na terenie rezerwatu w roku 1981.

Warzęcha – *Platalea leucorodia*. 4 VI 95 obserwowano jednego osobnika (L. Zawadzki).

Łabędź niemy – *Cygnus olor*. W roku 1997 stwierdzono 39 par, a w 1998 – 41 par lęgowych. Najliczniej gnieździł się na następujących stawach: „Nowy" – 5 par w 1997 i 7 par w 1998, „Łąkowy" – 6 par w 1998 i „Brzozowy" – 5 par w 1997. Na „Stawach Wołowych" znaleziono odpowiednio 8 i 9 gniazd. Obecnie rezerwat jest miejscem najliczniejszego gniazdowania łabędzia na Śląsku (Czapulak, w przyg.). Wiosną (marzec-kwiecień) na stawach przebywały przede wszystkim osobniki z populacji lęgowej. Liczebność łabędzi zaczynała wzrastać począwszy od połowy maja (Ryc. 4), co związane było z przylotem ptaków odbywających pierzenie na terenie rezerwatu. Frakcja nielęgowa populacji w latach 1996-98 liczyła około 400 osobników. Opuszczały one pierzowisko wkrótce po uzyskaniu lotności w związku z czym liczebność tego gatunku od początku września systematycznie malała. Zazwyczaj jesienią na stawach przebywało około 100 łabędzi, choć 28 IX 98 stwierdzono ich 420.

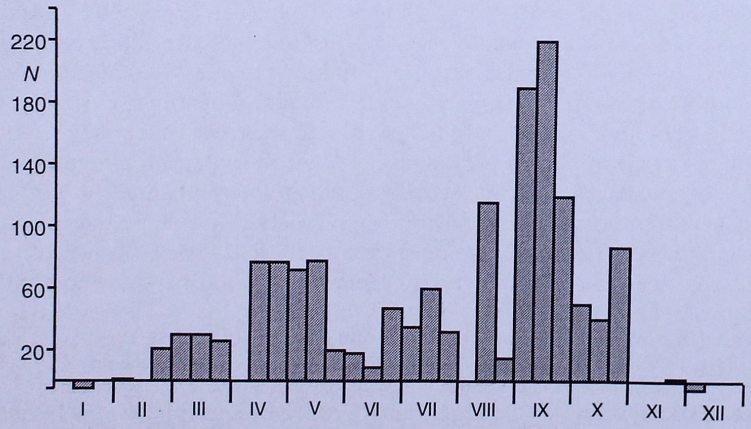
Na przełomie lat 70. i 80. w rezerwacie gniazdowało zazwyczaj 12-14 par łabędzi i jedynie w roku 1981 liczebność oceniono na 27-31 par. Rezerwat był miejscem pierzenia się do 200 nielęgowych łabędzi. W okresie wędrówek maksymalnie obserwowano 245 osobników.

Łabędź krzykliwy – *Cygnus cygnus*. Przez cały sezon lęgowy w latach 1996-98 na stawach przebywał jeden dorosły łabędź. Ponadto kilkakrotnie w maju i czerwcu 1997 obserwowano innego, młodocianego osobnika, a wiosną 1998 również kilkakrotnie trzy drugoroczne ptaki. W sezonie lęgowym obserwowano łabędzia krzykliwego także w roku 1995: 4 VI – 1 ptak, a 17 V 93 widziano jednego ptaka (w 2 roku życia). Obserwacje te wskazują, że w najbliższych latach lęgi łabędzia krzykliwego w rezer-

Ryc. 4. Dynamika liczebności łabędzia niemego w rezerwacie „Stawy Przemkowskie" w kolejnych dekadach w latach 1996-97
Słupki poniżej osi X – brak stwierdzeń gatunku podczas kontroli.

Fig. 4. Number dynamics of the Mute Swan in the reserve "Przemków Ponds" in the consecutive ten-day periods in 1996-97
Bars below the X axis – no record of the species.

Ryc. 5. Dynamika liczebności gęgawy w rezerwacie „Stawy Przemkowskie" w kolejnych dekadach w latach 1996-97
Słupki poniżej osi X – brak stwierdzeń gatunku podczas kontroli.

Fig. 5. Number dynamics of the Greylag Goose in the reserve "Przemków Ponds" in the consecutive ten-day periods in 1996-97
Bars below the X axis – no record of the species.

wacie są bardzo prawdopodobne, zwłaszcza, że od wielu lat gatunek ten gnieździ się w okolicach Głogowa (Dyrcz i in. 1991), a w roku 1997 stwierdzono lęg pod Szprotawą, 20 km na W od rezerwatu (R. Rybarczyk). Jest bardzo prawdopodobne, że trzy niedojrzałe osobniki przebywające w rezerwacie wiosną 1998, jak również para z jednym młodym, widziana 28 IX 98 pochodziły właśnie z tego drugiego stanowiska. W okresie wędrówek pojawiał się w liczbie do dziesięciu osobników.

W latach 1978-84 czterokrotnie obserwowano 1-2 ptaki.

Łabędź czarnodzioby – *Cygnus columbianus*. Jedna obserwacja: 29 III 98 – 2 *ad.* (G. Bobrowicz).

Gęś zbożowa – *Anser fabalis*. Wiosną obserwowano do 360 ptaków (23 II 97). W roku 1997 duże stado gęsi pozostawało w rezerwacie do początku maja (23 IV – 200, 2 V – 100 ptaków). Jesienią pojawiały się w trzeciej dekadzie września, kiedy to obserwowano już do 2500 ptaków (28 IX 98). W roku 1996 roku występowała wyjątkowo licznie. 20 X na stawach zanotowano 8000 gęsi. Obok Zb. Mietkowskiego i stawów w dolinie Baryczy jest to trzecie miejsce na Śląsku z tak dużą koncentracją osobników tego gatunku.

Na przełomie lat 70. i 80. występowała w znacznie mniejszych ilościach. Wiosną obserwowano do 280 ptaków, a jesienią maksymalnie zanotowano 500 osobników.

Gęś białoczelna – *Anser albifrons*. Wiosną stwierdzona trzy razy: 22 II 95 – 4 ptaki, 16 III 97 – 5 ptaków oraz 23 IV 97 – 1 ptak. Jesienią 1996 roku także stwierdzona trzykrotnie: 28 IX – 20 ptaków, 13 X – 106 oraz 20 X – 590 osobników. Na uwagę zasługuje zwłaszcza ta ostatnia obserwacja, albowiem dotyczy ona jednego z największych stad tego gatunku, jakie stwierdzono na Śląsku. Ponadto 28 X 97 widziano stado liczące 160 osobników, a 28 IX 98 – co najmniej 200 ptaków.

W latach 1978-84 obserwowaną ją 9 razy w liczbie od 2 do 8 ptaków.

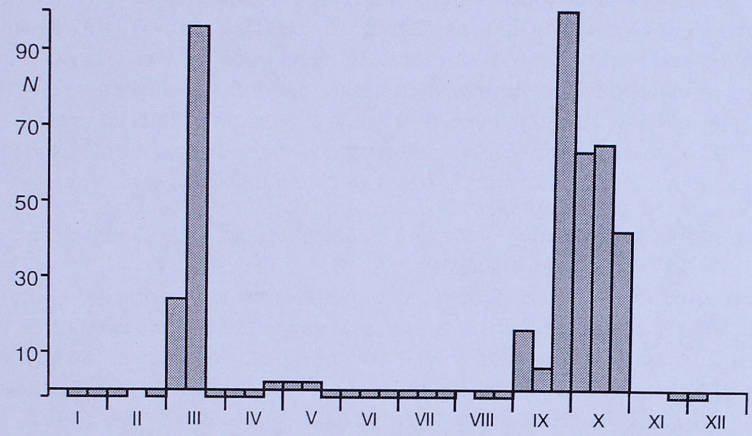
Gęgawa – *Anser anser*. Gniazda gęsi znaleziono na siedmiu stawach, w tym najwięcej na stawie „Rola" – 9 oraz na stawach „Brzozowy" i „Olchowy" – po 6 gniazd. W sumie liczebność gęgawy w roku 1997 oceniono na 34 pary. W roku 1995 gniazdowało co najmniej 20 par, a w roku 1998 co najmniej 24 pary gęgaw. Przylot następował na początku lutego: 9 II 97 – 1 ptak. W kwietniu i na początku maja notowano maksymalnie do 80 ptaków (Ryc. 4). Jesienią 1996 była liczniejsza niż wiosną oraz jesienią w latach 1978-84. Maksymalnie stwierdzono 220 gęsi (19 IX). Ostatnie gęgawy obserwowano w końcu listopada.

W latach 1979-84 gniazdowało do 14 par. Wiosną notowano do 160, a jesienią do 85 ptaków.

Ohar – *Tadorna tadorna*. 24 IV 97 widziano jednego dorosłego samca.

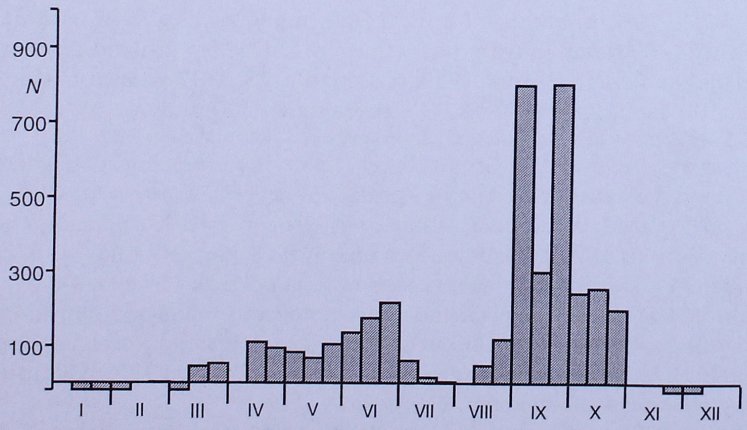
W latach 80. trzykrotnie spotkano pojedyncze osobniki.

Świstun – *Anas penelope*. Obserwowany od początku marca do końca października. W okresie wędrówek zarówno wiosną, jak i jesienią stwier-

Ryc. 6. Dynamika liczebności świstuna w rezerwacie „Stawy Przemkowskie" w kolejnych dekadach w latach 1996-97
Słupki poniżej osi X – brak stwierdzeń gatunku podczas kontroli.

Fig. 6. Number dynamics of the Wigeon in the reserve "Przemków Ponds" in the consecutive ten-day periods in 1996-97
Bars below the X axis – no record of the species.

Ryc. 7. Dynamika liczebności krakwy w rezerwacie „Stawy Przemkowskie" w kolejnych dekadach w latach 1996-97
Słupki poniżej osi X – brak stwierdzeń gatunku podczas kontroli.

Fig. 7. Number dynamics of the Gadwall in the reserve "Przemków Ponds" in the consecutive ten-day periods in 1996-97
Bars below the X axis – no record of the species.

dzono maksymalnie 100 świstunów (5 III 95, 16 III 97, 28 IX 96) – Ryc. 6. Na uwagę zasługują dwie obserwacje pary ptaków dokonane na „Stawach Wołowych" w dniach 11 i 16 V 97.

W latach 1978-84 świstun był nielicznym gatunkiem przelotnym. Maksymalnie notowano wówczas do 60 osobników.

Krakwa – *Anas strepera*. W czerwcu 1998 widziano samicę z pisklęciem na stawie „Rola". Na podstawie obserwacji ptaków dorosłych liczebność w latach 1997-98 oceniono na 25-30 par. W roku 1995 przypuszczalnie gniździło się 20-30 par. Przebywała na stawach od połowy marca do końca października. Wczesną wiosną jej liczebność dochodziła do 110 ptaków (12 IV 97), późną wiosną rosła osiągając maksimum w końcu czerwca – 220 osobników (29 VI 97). Niezwykle licznie krakwy występowały we wrześniu 1996, kiedy to dwukrotnie (8 i 28 IX) zanotowano koncentracje liczące 800 ptaków (Ryc. 7).

W latach 1979-84 krakwa była znacznie mniej liczna. Gniazdowało wówczas od 1 do 5 par. W okresie wiosennych wędrówek występowała nielicznie (do 21 ptaków). Jesienią maksymalnie notowano wówczas 150 krakw.

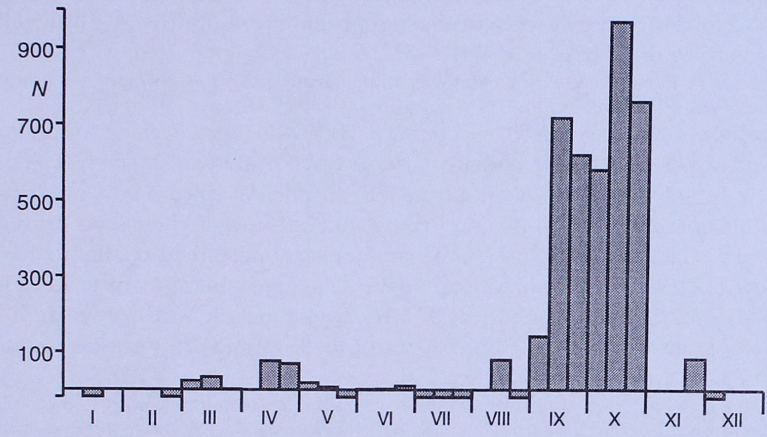
Cyraneczka – *Anas crecca*. W roku 1997 nie stwierdzona w sezonie lęgowym, a w 1998 tylko 27 V widziano 2 ♂♂ i 1 ♀. Ponadto 15 VI stwierdzono 5 par, ale obserwacja ta dotyczy prawdopodobnie ptaków wędrujących na pierzowiska. Wiosną szczyt przelotu następował w drugiej dekadzie kwietnia. Maksymalnie obserwowano wówczas 130 ptaków (13 IV 95). Jesienią 1996 roku była zdecydowania liczniejsza i na stawach regularnie przebywało kilkaset cyraneczek. Najliczniej obserwowana 13 X – 970 osobników (Ryc. 8). Przebywała od początku marca do końca listopada. Wyjątkowo dwa ptaki widziano 18 II 95.

Na przełomie lat 70. i 80. obserwacje dorosłych ptaków wskazywały na możliwość nieregularnego gniazdowania 1-3 par. W okresie wędrówek notowano maksymalnie do 550 cyraneczek wiosną oraz 1400 ptaków jesienią.

Krzyżówka – *Anas platyrhynchos*. W obu latach liczebność krzyżówki oceniono na 80-100 par. Występowała przez cały rok. Wiosną jej liczebność wahała się najczęściej od 100 do 200 ptaków. Wyraźny wzrost liczebności, związany z przylotem kaczorów na pierzowisko, zaznaczał się począwszy od połowy maja, osiągając maksimum w końcu czerwca – 3700 ptaków (29 VI 97). Wyniki liczeń z czerwca i lipca wskazują, że na terenie rezerwatu pierzy się obecnie około 3000 krzyżówek. W okresie jesiennej wędrówki szczyt liczebności przypadał na koniec sierpnia (Ryc. 9). Stwierdzono wówczas 7800 kaczek (28 VIII 98).

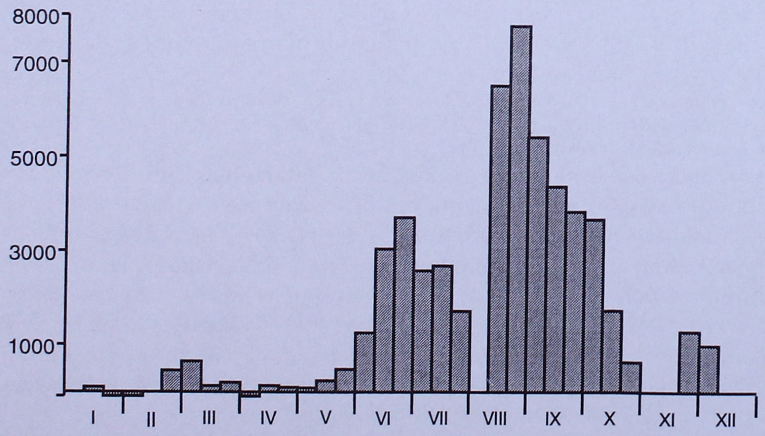
Na przełomie lat 70. i 80. była ona liczniejsza. W latach 1979, 1981 i 1983 liczebność populacji lęgowej oceniano na 130-150 par, a w latach 1980 i 1982 na 300-310 par. Rezerwat był miejscem pierzenia do 2000 kaczorów. Podczas wędrówek wiosną maksymalnie obserwowano wówczas 5100 ptaków, a jesienią 10 600 osobników.

Rożeniec – *Anas acuta*. Dwie obserwacje wiosną: 5 III 95 – 2 ptaki oraz 17 III 95 – 13 ptaków i jedna jesienią: 28 IX 98 – 1 ptak.

Ryc. 8. Dynamika liczebności cyraneczki w rezerwacie „Stawy Przemkowskie" w kolejnych dekadach w latach 1996-97
Słupki poniżej osi X – brak stwierdzeń gatunku podczas kontroli.

Fig. 8. Number dynamics of the Teal in the reserve "Przemków Ponds" in the consecutive ten-day periods in 1996-97
Bars below the X axis – no record of the species.

Ryc. 9. Dynamika liczebności krzyżówki w rezerwacie „Stawy Przemkowskie" w kolejnych dekadach w latach 1996-97
Słupki poniżej osi X – brak stwierdzeń gatunku podczas kontroli.

Fig. 9. Number dynamics of the Mallard in the reserve "Przemków Ponds" in the consecutive ten-day periods in 1996-97
Bars below the X axis – no record of the species.

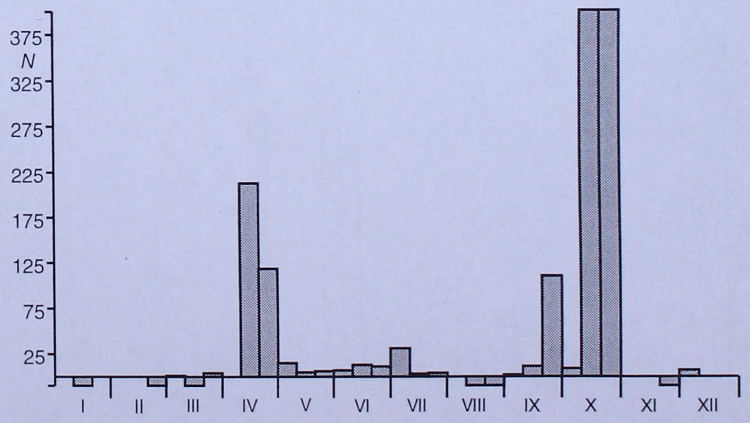
W latach 1978-84 rożeniec był nielicznym gatunkiem przelotnym. Maksymalnie obserwowano 34 osobniki.

Cyranka – *Anas querquedula.* Na podstawie obserwacji dorosłych samic liczebność oceniono na 2-4 pary w roku 1997 i 2-3 pary w roku 1995. W roku 1998 prawdopodobnie nie gnieździła się. W okresie wędrówek występowała nielicznie. Wiosną maksymalne liczebności (do 45 osobników) notowano w połowie kwietnia. Jesienią 1996 napotkana tylko dwukrotnie: 1 IX – 3 ptaki oraz 8 IX – 1 ptak.

Na przełomie lat 70. i 80. liczebność szacowano zazwyczaj na 3 pary lęgowe.

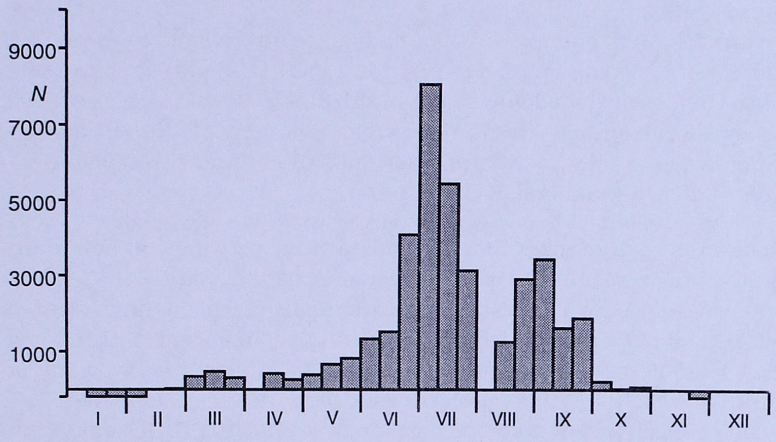
Płaskonos – *Anas clypeata.* Na podstawie obserwacji ptaków dorosłych liczebność w latach 1997-98 oceniono na 1-2 pary. 22 VI 97 na Szprotawie koło stawu Bolesław widziano samicę z pisklętami. Jest to drugie pewne stwierdzenie lęgu tego gatunku w okolicach Przemkowa. W roku 1995 liczebność oceniano na 2-3 pary. Wiosną obserwowany od początku marca. Najliczniej występował w drugiej dekadzie kwietnia 1997, kiedy na stawach przebywało 200 płaskonosów (12 i 20 IV). Jesienią 1996 był liczniejszy niż wiosną i 13 X oraz 27 X zanotowano po 400 osobników (Ryc. 10).

Na przełomie lat 70. i 80. prawdopodobnie najczęściej gnieździła jedna para i jedynie w roku 1980 liczebność oceniono na 4, a w roku 1982 na 7 par. Wiosną obserwowano maksymalnie 100 płaskonosów, a jesienią 500 osobników.

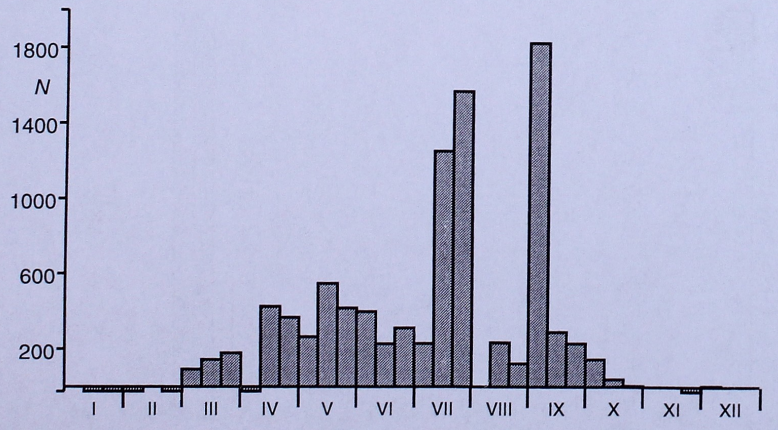
Ryc. 10. Dynamika liczebności płaskonosa w rezerwacie „Stawy Przemkowskie" w kolejnych dekadach w latach 1996-97
Słupki poniżej osi X – brak stwierdzeń gatunku podczas kontroli.

Fig. 10. Number dynamics of the Shoveler in the reserve "Przemków Ponds" in the consecutive ten-day periods in 1996-97
Bars below the X axis – no record of the species.

Ryc. 11. Dynamika liczebności głowienki w rezerwacie „Stawy Przemkowskie" w kolejnych dekadach w latach 1996-97
Słupki poniżej osi X – brak stwierdzeń gatunku podczas kontroli.

Fig. 11. Number dynamics of the Pochard in the reserve "Przemków Ponds" in the consecutive ten-day periods in 1996-97
Bars below the X axis – no record of the species.

Ryc. 12. Dynamika liczebności czernicy w rezerwacie "Stawy Przemkowskie" w kolejnych dekadach w latach 1996-97
Słupki poniżej osi X – brak stwierdzeń gatunku podczas kontroli.

Fig. 12. Number dynamics of the Tufted Duck in the reserve "Przemków Ponds" in the consecutive ten-day periods in 1996-97
Bars below the X axis – no record of the species.

Hełmiatka – *Netta rufina.* Obserwowana siedem razy: 15 IX 96 – 1 ptak, 12 IV 97 – 1 ♂, 20 IV 97 – 1 para, 23 IV i 15 VI 97 – 2 ♂♂ oraz 21 VI 97 i 27 V 98 – 1 ♂.

Na przełomie lat 70. i 80. dokonano sześciu obserwacji hełmiatki.

Głowienka – *Aythya ferina.* W roku 1997 liczebność oceniono na 170-200 par. Zbliżoną wartość 160-180 par otrzymano również w roku 1995, natomiast znacznie niższą w roku 1998 – tylko 90-100 par. Obserwowana od początku marca do końca października. Wiosną na stawach przebywało do kilkuset głowienek. Liczebność zaczynała wyraźnie wzrastać na początku czerwca, by osiągnąć maksymalną liczebność 8000 ptaków na początku lipca (Ryc. 11), co związane jest z przemieszczeniami się ptaków na pierzowiska. Na terenie rezerwatu latem 1997 pierzyło się 3-5 tysięcy głowienek. Dość licznie występowała również na przełomie sierpnia i września 1996, kiedy to w szczycie przelotu zanotowano maksymalnie około 3 500 głowienek.

W przeszłości głowienka gniazdowała liczniej i rokrocznie jej liczebność oceniano na 250-300 par. W latach 1978-84 wiosną występowała w zbliżonych ilościach jak obecnie. Natomiast latem notowane wówczas liczebności były znacznie niższe niż w roku 1997. Maksymalnie obserwowano wówczas do 1300 głowienek. Najwyższe liczebności notowano wtedy we wrześniu – do 9000 ptaków.

Podgorzałka – *Aythya nyroca.* Najbardziej prawdopodobne były lęgi w roku 1995, kiedy to 1-2 ptaki spotkano 5, 14 V oraz 4 VI, a trzy ptaki 22 IV. Ponadto dokonano następujących obserwacji: 20 VII 96 – 1 ptak, 2 V 97 – 1 ptak, 16 V 97 – dwa ptaki oraz 7 VII 98 – jeden ptak.

Na przełomie lat 70. i 80. najczęściej jej liczebność oceniano na 1-2 pary. Jedynie w roku 1979 gnieździły się 4-6 par.

Czernica – *Aythya fuligula.* W roku 1997 gnieździło się prawdopodobnie 130-170 par, a w roku 1995 około 160 par. W roku 1998 jej liczebność była znacznie niższa – 70-80 par. Występowała od początku marca do października. Wiosną notowano do 600 ptaków. Na początku września 1996 stwierdzono 1800 czernic, a w końcu lipca 1997 – 1600 ptaków (Ryc. 12).

Na przełomie lat 70. i 80. liczebność czernicy była zazwyczaj wyższa (250-300 par), choć w roku 1984 była ona oceniona tylko na 130-140 par. Wiosną, jak i jesienią zazwyczaj występowała w liczbie do 800 ptaków. Jedynie we wrześniu 1979 naliczono 2600 czernic.

Uhla – *Melanitta fusca.* Dwukrotnie spotkana wiosną 1997: 12 IV widziano młodocianego samca, a 23 IV dorosłego samca.

Poprzednio stwierdzona dwa razy.

Gągoł – *Bucephala clangula.* Nie uzyskano bezpośredniego dowodu lęgu tego gatunku w rezerwacie, choć obserwacje ptaków na przełomie kwietnia i maja oraz w czerwcu, sugerują możliwość gniazdowania pojedynczych samic w latach 1997-98. W sezonie lęgowym obserwowany również w roku 1993: 17 V – 1 para. W marcu maksymalnie obserwowano do 50 ptaków. Jesienią dokonano tylko jednej obserwacji: 20 X 96 – 4 ptaki.

W latach 1978-84 być może niekiedy gnieździł się w rezerwacie. W okresie wędrówek występował nielicznie, a maksymalnie obserwowano wówczas 24 gągoły.

Nurogęś – *Mergus merganser*. Lęgi nurogęsi są bardzo prawdopodobne, choć nie uzyskano bezpośredniego ich potwierdzenia. Wskazują na to regularne obserwacje 2-6 samców i 4 samic w maju oraz trzy obserwacje pojedynczej samicy w czerwcu i lipcu 1997 roku. Także w latach 1995-96 i w 1998 nurogęsi przebywały na stawach co najmniej do początku maja. Podczas wędrówek liczniej występował wiosną niż jesienią (Ryc. 13). 12 IV 97 na stawach przebywało blisko 100 nurogęsi, a 23 II i 9 III – 90 ptaków. Jesienią pojawiał się od początku września, a maksymalnie obserwowano 46 ptaków (13 X 96).

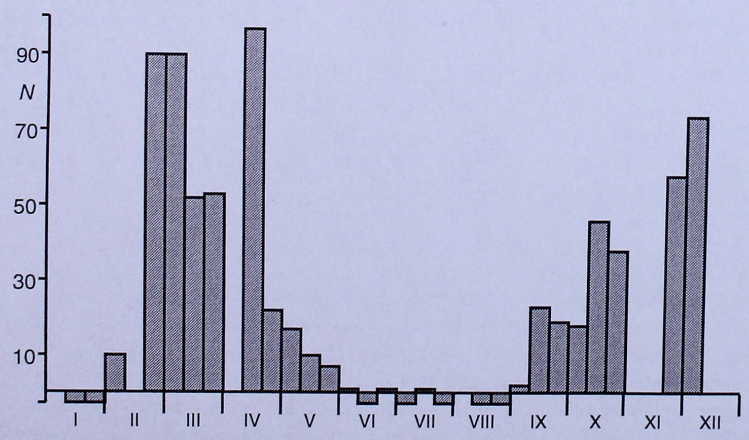
W latach 1978-84 z całą pewnością nie gnieździł się w rezerwacie. Najliczniej występował wiosną, do 64 ptaków. Jesienią spotykano maksymalnie 10 nurogęsi.

Kania czarna – *Milvus migrans*. 6 VI 97 widziano jednego ptaka nad stawem „Serce", a 7 VI innego nad stawem „Adelin". W roku 1994 kilkakrotnie w sezonie lęgowym spotykano kanie na terenie byłego poligonu (Adamski i in. 1995). Dane te wskazują, że gatunek ten gnieździ się w sąsiedztwie rezerwatu.

Na przełomie lat 70. i 80. stwierdzano lęgi jednej pary.

Kania rdzawa – *Milvus milvus*. Pięciokrotnie spotkano pojedyncze osobniki: 9 V 97, 22 V 97, 15 VI 97, 6 VII 97 i 10 IV 98. W roku 1994 jedna para gnieździła się w lesie koło Rudzin.

W latach 1978-79 kania rdzawa nie gnieździła się na omawianym terenie.

Ryc. 13. Dynamika liczebności nurogęsi w rezerwacie „Stawy Przemkowskie" w kolejnych dekadach w latach 1996-97
Słupki poniżej osi X – brak stwierdzeń gatunku podczas kontroli.

Fig. 13. Number dynamics of the Goosander in the reserve "Przemków Ponds" in the consecutive ten-day periods in 1996-97
Bars below the X axis – no record of the species.

Bielik – *Haliaeetus albicilla.* Wielokrotnie obserwowano zarówno dorosłe, jak i młodociane osobniki tego gatunku. Rezerwat jest miejscem polowań pary gniazdującej w okolicznych lasach. W latach 1992-94 jedno z gniazd tej pary znajdowało się w olsie przy wschodniej grobli stawu „Nowy" i było ono zajmowane w sezonach 1992-93. W roku 1995 zostało rozebrane przez kruki *Corvus corax.* Regularnie obserwowany poza sezonem lęgowym. 28 X 97 na stawach przebywało w sumie 12 (2 dorosłe i 10 młodocianych), a 6 XI 98 – 8 bielików.

Błotniak stawowy – *Circus aeruginosus.* W roku 1997 znaleziono dziewięć gniazd błotniaka, a łączną liczebność oceniono na 12 par. Z wyjątkiem stawu „Ostaszowskiego", gdzie stwierdzono dwie pary, na pozostałych stawach gnieździły się pojedyncze pary. Jedną parę stwierdzono w trzcinowisku przy lesie między stawami „Adelin" i „Ostaszowski". Na terenie rezerwatu spotykano wiele osobników nielęgowych, co może świadczyć o nieprzystąpieniu do lęgów części populacji, przypuszczalnie w związku z niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi na początku sezonu lęgowego. W roku 1998 gniździło się co najmniej 10 par.

Na przełomie lat 70. i 80. liczebność błotniaka wahała się od 11 do 16 par.

Rybołów – *Pandion haliaetus.* W okresie 26 V-6 VI 98 pięciokrotnie spotykano pojedynczego dorosłego rybołowa. Również dorosły ptak był widziany 16 V 97 i 30 VI 98. Obserwacje te sugerują możliwość lęgu tego gatunku w sąsiedztwie rezerwatu. Ponadto pojedyncze rybołowy stwierdzano kilkanaście razy podczas wędrówek.

W latach 1978-84 był regularnie obserwowany w okresie przelotów.

Wodnik – *Rallus aquaticus.* W roku 1997 stosując stymulację magnetofonową liczebność wodnika oceniono na 32-38 par. Najliczniej występował na stawie „Brzozowym" – 8-10 par oraz na stawie „Łąkowym" – 8-9 par.

W roku 1983, kiedy również stosowano stymulację stwierdzono występowanie 18-19 par wodnika, podczas gdy w pozostałych latach liczebność szacowano na 6-10 par. W roku 1997 częstość i intensywność stosowania stymulacji magnetofonowej była znacznie wyższa niż w roku 1983 i stąd prawdopodobnie wynikają różnice w ocenach liczebności.

Zielonka – *Porzana parva.* W roku 1997 nie stwierdzona, pomimo wielokrotnego stosowania stymulacji magnetofonowej. Przypuszczalnie gniździła się w roku 1994.

Wcześniej jedna para prawdopodobnie gniździła się w roku 1979 na stawie „Śluzowy".

Kokoszka wodna – *Gallinula chloropus.* W latach 1997-98 liczebność oceniono na 5-6 par, ale wartość ta może być zaniżona. Kokoszki występowały m.in. na stawie „Brzozowy", „Rola", „Łąkowy" i nr 2 w obrębie „Stawów Wołowych".

Na przełomie lat 70. i 80. liczebność populacji lęgowej oceniano na 8-10 par.

Łyska – *Fulica atra.* W roku 1997 liczebność oceniono na 150-200 par. Występowała na wszystkich stawach. Podczas wędrówek wiosną zde-

cydowanie mniej liczna niż jesienią. Szczyt wiosenny przypadał na połowę marca i na stawach przebywało wówczas 1500 łysek (Ryc. 14). Jesienią maksymalne liczebności (do 10 000 ptaków) notowano na przełomie sierpnia i września. Rezerwat był miejscem pierzenia ok. 3000 łysek.

W latach 1978-84 łyska była liczniejsza. Liczba par lęgowych wahała się wówczas od 250 w roku 1983 do 450 w roku 1980. Wiosną maksymalnie obserwowano do 800 ptaków, podczas gdy jesienią była zdecydowanie liczniejsza i w szczycie przelotów maksymalnie zanotowano 11 600 łysek.

Żuraw – *Grus grus*. Brak jest obserwacji wskazujących na lęgowość żurawia w granicach rezerwatu. W roku 1994 przypuszczalnie jedna para gnieździła się w lesie między stawami „Adelin" i „Ostaszowski", gdzie także w latach 80. była regularnie stwierdzana.

Ostrygojad – *Haematopus ostralegus*. 17 V 93 i 30 IV 95 widziano pojedyncze ptaki, a 4 V 95 – 2 ptaki.

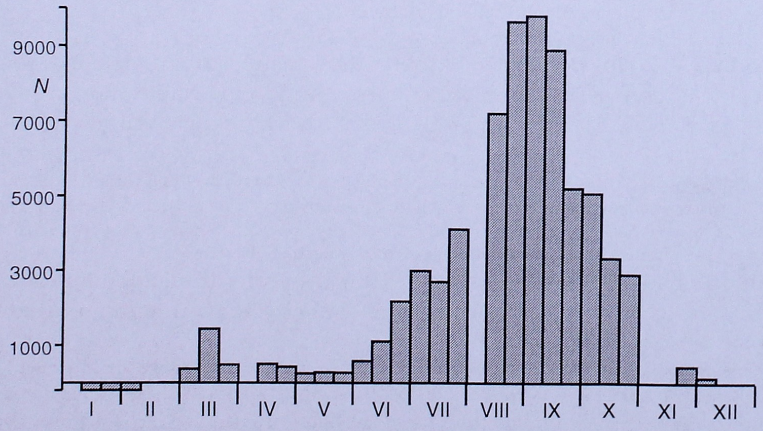
Wcześniej dokonano jednej obserwacji: 4 VIII 84 – 2 ptaki.

Szablodziób – *Recurvirostra avocetta*. Pojedynczego ptaka widziano 13 IV 95.

Poprzednio także obserwowano go raz: 24 IV 81 – 2 ptaki.

Sieweczka rzeczna – *Charadrius dubius*. W roku 1997, 1-2 pary gnieździły się na spuszczonych stawach w kompleksie „Stawy Wołowe".

Na przełomie lat 70. i 80. gnieździły się 1-4 pary.

Ryc. 14. Dynamika liczebności łyski w rezerwacie „Stawy Przemkowskie" w kolejnych dekadach w latach 1996-97
Słupki poniżej osi X – brak stwierdzeń gatunku podczas kontroli.

Fig. 14. Number dynamics of the Coot in the reserve "Przemków Ponds" in the consecutive ten-day periods in 1996-97
Bars below the X axis – no record of the species.

Sieweczka obrożna – *Charadrius hiaticula*. Trzy obserwacje: 4 V 95 – 1 ptak, 8 IX 96 – 2 ptaki oraz 24 V 97 – 12 osobników.

W latach 1978-84 dokonano 17 obserwacji tego gatunku, z których tylko jedna pochodziła z wiosny.

Siewka złota – *Pluvialis apricaria*. Trzy obserwacje: 14 V 95 – 5 ptaków, 2 III 97 – 54 ptaki oraz 6 XI 98 – 5 ptaków.

Na przełomie lat 70. i 80. wiosną stwierdzona tylko raz, ale często była spotykana w okresie jesiennej wędrówki. Maksymalnie zanotowano wówczas 273 siewki złote.

Siewnica – *Squatarola squatarola*. Obserwowana tylko jesienią w liczbie do 21 osobników.

Czajka – *Vanellus vanellus*. Dwie pary gnieździły się na spuszczonych stawach w obrębie „Stawów Wołowych". Wiosną spotykano na stwach koncentracje liczące do 450 ptaków, a jesienią do 800 ptaków. Wyjątkowo 6 XI 98 na stawie „Łąkowy" naliczano 2 600 czajek.

W poprzednim okresie badań na stawach notowano do 16 par lęgowych. Liczebność tego gatunku zależy jednak w dużym stopniu od powierzchni spuszczonych stawów.

Biegus malutki – *Calidris minuta*. Wiosną widziany tylko raz: 11 V 97 – 2 ptaki. Jesienią zanotowano maksymalnie 70 ptaków (8 IX 96).

Poprzednio regularnie obserwowany jesienią (45 obserwacji), a największe stado liczyło 36 ptaków.

Biegus krzywodzioby – *Calidris ferruginea*. Jedna obserwacja: 8 IX 96 – 8 ptaków.

W latach 1978-84 dokonano 11 obserwacji 1-5 ptaków.

Biegus zmienny – *Calidris alpina*. Dwie obserwacje wiosną: 5 V 95 – 3 ptaki oraz 20 IV 97 – 2 ptaki. Jesienią obserwowany we wrześniu i październiku. Najliczniej: 28 X 97 – 150 ptaków, 6 XI 98 – 120 ptaków, oraz 8 IX 96 i 28 X 97 – 100 ptaków.

W poprzednim okresie wiosną dokonano kilkunastu obserwacji (maksymalnie 19 biegusów). Jesienią był zdecydowanie liczniejszy i obserwowano wówczas stada liczące do 200 ptaków.

Batalion – *Philomachus pugnax*. Gatunek przelotny. Wiosną obserwowano do 85 ptaków (2 V 97), a jesienią do 43 ptaków (13 X 96).

Także w latach 1978-84 liczniej występował wiosną niż jesienią. Na spuszczonych stawach notowano wówczas do 180 ptaków, podczas gdy największe stado liczyło 42 bataliony.

Bekas – *Gallinago gallinago*. Wiosną kilkakrotnie obserwowano 1-3 ptaki. Jesienią maksymalnie widziano 75 bekasów (28 X 97).

Dla lat 1978-84 charakterystyczny był wyraźnie zaznaczony przelot jesienny. Szczególnie intensywne nasilenie miał on w roku 1981, kiedy to w październiku zanotowano ponad 1000 bekasów.

Rycyk – *Limosa limosa*. Nieliczny gatunek przelotny wiosną. W roku 1995 maksymalnie zanotowano 45 rycyków (13 IV), a w roku 1997 – 23 ptaki (23 IV). Jesienią nie obserwowany.

W latach 80. notowano wiosną do 92 ptaków.

Kulik mniejszy – *Numenius phaeopus*. Dwie obserwacje: 30 VII 92 widziano jednego osobnika (R. Mikusek), a 2 IX 95 dwa ptaki (M. Bocheński, M. Sidelnik, P. Czechowski).

Kulik wielki – *Numenius arquata*. Wiosną pięciokrotnie obserwowano 1-2 ptaki, a jesienią raz.

Poprzednio pojawiał się na stawach nielicznie (do kilkunastu osobników) w okresie wędrówek.

Brodziec śniady – *Tringa erythropus*. Wiosną obserwowano najczęściej do kilkunastu osobników. Jedynie 4 V 95 na stawach przebywało stado liczące 49 ptaków. Jesienią tylko dwie obserwacje: 6 X 96 – 15 ptaków i 28 X 97 – 12 ptaków.

W latach 1978-84 w okresie wiosennych i jesiennych wędrówek spotykano zazwyczaj do kilkunastu brodźców śniadych, choć 30 IV 80 widziano 50 ptaków.

Krwawodziób – *Tringa totanus*. Obserwowany tylko wiosną, 11 stwierdzeń 1-2 ptaków.

W poprzednim okresie badań intensywny przelot wiosną zanotowano w latach 1978-79, a maksymalnie stwierdzono 119 osobników. W pozostałych latach był on znacznie mniej zauważalny i notowano wówczas do 27 brodźców.

Kwokacz – *Tringa nebularia*. Sześć obserwacji wiosennych, maksymalnie 22 ptaki (2 V 97). Jesienią nie stwierdzony.

W latach 1978-84 zanotowano 25 spotkań wiosną i 49 jesienią. Maksymalnie obserwowano 26 ptaków.

Samotnik – *Tringa ochropus*. Siedem wiosennych obserwacji 1-4 ptaków.

W latach 1978-84 był nielicznym gatunkiem przelotnym.

Łęczak – *Tringa glareola*. Nieliczny gatunek przelotny, występujący w liczbie do 20 osobników.

W latach 1978-84 maksymalnie zanotowano 83 łęczaki.

Brodziec piskliwy – *Actitis hypoleucos*. Nielicznie (do 5 ptaków) obserwowany w okresie wędrówek.

W latach 1978-84 regularnie, ale w niewielkich ilościach obserwowany podczas wędrówek.

Wydrzyk pasożytny – *Stercorarius parasiticus*. 27 X 96 obserwowano pojedynczego osobnika. W poprzednim okresie gatunek ten nie był stwierdzony.

Mewa mała – *Larus minutus*. Dwie obserwacje wiosenne: 23 IV 97 – 13 ptaków i 2 V 97 – 8 ptaków. Jesienią widziana raz: 27 X 96 – 2 ptaki.

W latach 1978-84 sześciokrotnie widziana wiosną oraz 26 razy jesienią, w liczbie do 14 ptaków.

Śmieszka – *Larus ridibundus*. W latach 1993-95 liczebność śmieszki wahała się od 560 do 660 par, natomiast w roku 1997 oceniono ją na około 1100 par. Najwięcej śmieszek gnieździło się na stawie „Brzozowy" – 850 par, a 200 par założyło gniazda na stawie „Nowy". Ponadto około 20 par przystąpiło do lęgów na stawie „Sercowy". W roku 1998 śmieszki gnieździły się na stawie „Brzozowy" (710 par), „Nowy" (40 par) i płytko zalanym stawie „Olchowy" (80 par).

W poprzednim okresie badań gatunek ten był znacznie liczniejszy. Maksymalną liczebność odnotowano w roku 1982, kiedy to gniazdziło się około 2700 par, w tym na stawie „Brzozowy" – 1700 par, „Serce" – 900 par oraz na stawie „Nowy" – 100 par. W roku 1979 liczebność oceniono na 2100, a w roku 1983 na 1800 par.

Mewa pospolita – *Larus canus*. 15 IX 96 jeden młodociany osobnik.

W latach 1978-84 obserwowana 22 razy w liczbie do 12 osobników.

Mewa srebrzysta – *Larus argentatus*. Przez cały sezon lęgowy regularnie obserwowano na stawach kilka młodocianych osobników oraz 1-2 ptaki dorosłe. Gnieżdżenie się mew srebrzystych w rezerwacie w niedalekiej przyszłości jest bardzo prawdopodobne. Gatunek ten zwiększa swoją liczebność, a w roku 1996 zanotowano pierwszy przypadek lęgu na Śląsku (Czyż 1998). Regularnie obserwowana także poza sezonem lęgowym. 28 X 97 na stawach przebywało ok. 50 mew srebrzystych.

Na przełomie lat 70. i 80. dokonano łącznie 8 obserwacji 1-2 osobników.

Mewa żółtonoga – *Larus fuscus*. 15 IX 96 jeden młodociany osobnik, a 16 V 97 jeden ptak w trzecim roku życia.

W latach 70. i 80. nie obserwowana.

Rybitwa wielkodzioba – *Sterna caspia*. Stwierdzona dwa razy: 4 V 95 – jeden ptak, a 8 IX 96 – trzy ptaki.

W latach 70. i 80. obserwowana 10 razy, maksymalnie 6 osobników.

Rybitwa rzeczna – *Sterna hirundo*. W latach 1997-98 nie gnieździła się, choć kilkakrotnie obserwowano dorosłe ptaki w sezonie lęgowym.

Jedyny jak dotąd przypadek gniazdowania tej rybitwy w rezerwacie (jedna para) zanotowano w roku 1979.

Rybitwa białoczelna – *Sterna albifrons*. 30 VI 96 widziano jednego ptaka.

Poprzednio obserwowana raz: 25 VII 83 – 1 ptak.

Rybitwa białowąsa – *Chlidonias hybridus*. Trzy obserwacje: 6 VI 97 – 2 *ad.*, 29 VI 97 – 4 ptaki i 31 V 98 – 1 *ad.*

Poprzednio dokonano jednej obserwacji dwóch ptaków.

Rybitwa czarna – *Chlidonias niger*. Dziewięć razy obserwowana wiosną i latem w liczbie 1-12 ptaków.

W latach 1978-84 nie gnieździła się, choć kilkakrotnie obserwowano ten gatunek w sezonie lęgowym. Regularnie obserwowana podczas wiosennych i jesiennych wędrówek, maksymalnie 34 osobniki.

Rybitwa białoskrzydła – *Chlidonias leucopterus*. 14 V 97 stwierdzono intensywny przelot rybitwy białoskrzydłej. Na stawach przebywały wówczas trzy koncentracje, liczące łącznie 530-550 ptaków. Nazajutrz na stawach przebywały tylko pojedyncze osobniki, a jednego ptaka spotkano jeszcze 5 VI 97. Ponadto 9 V 98 – 35 ptaków.

W poprzednim okresie dokonano czterech obserwacji 1-2 ptaków.

Zimorodek – *Alcedo atthis*. Prawdopodobnie lęgowy. W połowie czerwca 1997 kilkakrotnie obserwowano pojedyncze ptaki w rejonie stawów „Bolesław" i „Lubuski".

Na przełomie lat 70. i 80. gniazdowała jedna para.

Brzęczka – *Locustella luscinioides*. W latach 1997-98 liczebność oceniono na 9-11 par. Trzy pary na stawie „Łąkowy", 2-3 na stawie „Rola", 3-4 na stawie „Brzozowy" oraz 1-2 pary w trzcinowisku między stawami „Adelin" i „Ostaszowski".

W latach 1979-84 rokrocznie gnieździło się około 10 par brzęczki.

Strumieniówka – *Locustella fluviatilis*. 22 V 97 i 20 VI 98 słyszano śpiewającego samca w zaroślach przy stawie „Ostaszowski".

Rokitniczka – *Acrocephalus schoenobaenus*. 3-4 terytorialne samce stwierdzono na „Stawach Wołowych", pojedyncze samce na stawach „Rola" i „Sercowy" oraz jednego w trzcinowisku przy lesie koło stawu „Olchowego". Ponadto pojedyncze samce spotykano na obrzeżach rezerwatu.

Dla poprzedniego okresu badań podano liczebność 25 par, ale liczba ta uwzględnia również pary, które gniazdowały na terenach bezpośrednio przylegających do granic rezerwatu.

Trzciniak – *Acrocephalus arundinaceus*. W latach 1997-98 liczebność trzciniaka oceniono na 90-100 śpiewających samców. Zdecydowana większość terytoriów położona była w wąskich pasach trzcin wzdłuż grobli.

W roku 1983 liczebność tego gatunku szacowano na 60-100 par.

Trzcinniczek – *Acrocephalus scirpaceus*. Liczny gatunek lęgowy w trzcinowiskach. Brak ocen liczebności.

Wąsatka – *Panurus biarmicus*. Łączną liczebność w roku 1997 oceniono na 10-15 par. Wąsatki gnieździły się na stawie „Łąkowy" – 5-7 par, „Rola" – 2-3 pary oraz „Brzozowy" – 3-5 par. W roku 1998 gnieździło się co najmniej 8 par.

Z całą pewnością gnieździła się w roku 1984, kiedy jej liczebność oceniono na 3-4 pary. W pozostałych latach poprzedniego okresu badań obserwacje dorosłych ptaków wskazywały na możliwość prawie rokrocznego gniazdowania pojedynczych par.

Remiz – *Remiz pendulinus*. Na podstawie znalezionych gniazd liczebność remiza w roku 1997 oceniono na 15 par.

W latach 1978-84 gniazdowało do 9 par remiza.

Dziwonia – *Carpodacus erythrinus*. W latach 1997-98 na terenie rezerwatu stwierdzono 8-10 terytorialnych samców. Cztery dalsze samce zanotowano na byłym poligonie wzdłuż Kanału Północnego.

Na przełomie lat 70. i 80. gniazdziło się 4-6 par.

Potrzos – *Emberiza schoeniclus*. Liczebność populacji lęgowej w roku 1997 oszacowano na 50-70 par.

ZMIANY W AWIFAUNIE LĘGOWEJ

W latach 1978-1984 na terenie rezerwatu „Stawy Przemkowskie" stwierdzono występowanie 41 lęgowych lub prawdopodobnie lęgowych gatunków ptaków wodno-błotnych. 32 spośród nich gnieździły się rokrocznie, 8 występowało tylko w niektóre lata, a jeden (bielik) gniazdził się wprawdzie poza granicami rezerwatu, ale stawy znajdowały się w obrębie jego terytorium łowieckiego.

W latach 90. w rezerwacie zanotowano występowanie 35 gatunków lęgowych lub prawdopodobnie lęgowych. Dalszych sześć gatunków (bocian biały, bocian czarny, kania rdzawa, kania czarna, bielik i rybołów) nie gniezdziło się w granicach rezerwatu, ale znajdował się on w obrębie

ich terytoriów lęgowych. Nie uzyskano potwierdzenia lęgowości dwóch gatunków (cyraneczka i rybitwa rzeczna), które były notowane jako lęgowe w przeszłości. Jednak oba gatunki gniazdowały wcześniej sporadycznie lub nieregularnie, w związku z tym brak stwierdzeń nie dowodzi o ich wycofaniu się z omawianego terenu. Stwierdzono natomiast występowanie trzech gatunków, które na przełomie lat 70. i 80 z całą pewnością nie gnieździły się w rezerwacie i jego okolicach. Są to nurogęś, kania rdzawa i rybołów. Dwa pierwsze gatunki były obserwowane również w kilku poprzednich latach, co wskazuje, że zasiedliły one ten teren na stałe. Pojawienie się tych gatunków jest związane ze wzrostem liczebności ich populacji, który obserwuje się na Śląsku w ostatnich latach (Kartoteka Awifauny Śląska ZEP UWr.). Jest wysoce prawdopodobne, że w najbliższych latach kolejnymi gatunkami lęgowymi w rezerwacie będą łabędź krzykliwy i mewa srebrzysta. Reasumując skład gatunkowy awifauny rezerwatu „Stawy Przemkowskie" nie uległ istotnym zmianom w porównaniu do tego jaki odnotowano w latach 1978-84.

Dla co najmniej 9 gatunków stwierdzone liczebności były porównywalne do tych jakie notowano w latach 1978-84 (Tabela 1). Tymi gatunkami były: perkoz dwuczuby, zausznik, bąk, cyranka, płaskonos, błotniak stawowy, brzęczka, rokitniczka i trzciniak. Także w przypadku trzech innych gatunków tj. perkozka, wodnika i kokoszki wodnej przypuszczalnie nie nastąpiły istotne zmiany, a stwierdzone różnice w liczbie par lęgowych między obu porównywanymi okresami związane są raczej z różnicami w metodyce badań.

W latach 90. liczebności 8 gatunków były wyższe od tych notowanych na przełomie lat 70. i 80 (Tabela 1). Były to następujące gatunki: perkoz rdzawoszyi, czapla siwa, łabędź niemy, gęgawa, krakwa, wąsatka, remiz i dziwonia. Ponieważ aktualne dane pochodzą tylko z 2-3 sezonów trudno jest określić, czy w przypadku każdego z tych gatunków mamy do czynienia z trwałym wzrostem liczebności. Przypuszczalnie jednak z wyjątkiem łabędzia niemego i perkoza rdzawoszyjego, wyższa liczebność pozostałych gatunków jest zjawiskiem trwałym, albowiem również na innych terenach Śląska ich liczebność wzrasta. Interesujący jest natomiast wzrost liczebności perkoza rdzawoszyjego, zwłaszcza że niektóre stawy w obrębie kompleksu „Stawy Wołowe", które stanowiły w przeszłości główne miejsce lęgów tego gatunku, były bez wody. Perkoz rdzawoszyi wykazuje na Śląsku spadek liczebności i np. na stawach w dolinie Baryczy liczba par lęgowych w latach 90. była o połowę niższa od stanu notowanego na początku lat 80. (Witkowski i in. 1995).

W przypadku pięciu gatunków (krzyżówka, głowienka, czernica, łyska i śmieszka) odnotowano spadek liczebności (Tabela 1). Najwyraźniejszy był on dla śmieszki, której liczebność zmniejszyła z 1800-2700 par w latach

80. do 800-1100 par w latach 90. Spadek ten związany jest ze zmniejszenie się powierzchni miejsc dogodnych do zakładania gniazd, a zwłaszcza zanikiem pływającego kożucha jaki występował na stawach „Sercowy" i „Brzozowy". Przypuszczalnie zmniejszenie się wielkości kolonii mew spowodowało również spadek liczebności kaczek.

PORÓWNANIE AWIFAUNY PRZELOTNEJ W LATACH 1978-84 I W LATACH 90.

W latach 1978-84 w rezerwacie „Stawy Przemkowskie" podczas wędrówek stwierdzono występowanie 100 gatunków ptaków wodno-błotnych. Rokrocznie na tym terenie notowano 64 gatunki, tylko w niektóre lata 13 gatunków, a 23 pojawiały się wyjątkowo. W latach 90. w okresie wędrówek stwierdzono występowanie 87 gatunków ptaków z tej grupy. Nie zaobserwowano 16 gatunków (nur czarnoszyi, czapla purpurowa, kazarka, ogorzałka, lodówka, bielaczek, szlachar, kropiatka, biegus rdzawy, piaskowiec, biegus mały, szlamik, brodziec pławny, kamusznik, płatkonóg szydłodzioby, mewa czarnogłowa), które były spotykane w przeszłości, ale prawie wszystkie pojawiały się wóczas nieregularnie lub wyjątkowo. Zanotowano natomiast trzy gatunki (warzęcha, wydrzyk pasożytny i mewa żółtonoga), które nie były wcześniej obserwowane. Mniejsza liczba wykazanych gatunków ma niewątpliwie związek ze znacznie mniejszą liczbą dni obserwacji w latach 90. w porównaniu z poprzednim okresem badań.

Maksymalne liczebności ośmiu gatunków ptaków podczas wiosennej i/lub jesiennej wędrówki były wyższe w latach 1996-97 niż na przełomie lat 70. i 80. W przypadku takich gatunków jak czapla siwa, kormoran, krakwa i nurogęś jest to związane ze wzrostem liczebności ich populacji. Istotną zmianę w porównaniu do lat wcześniejszych zanotowano w odniesieniu do gęsi, a zwłaszcza gęsi zbożowej i gęsi białoczelnej. Gatunki te w okresie jesiennej wędrówki występowały w znacznie większych ilo-

Tabela 1. Porównanie liczebności par lęgowych ptaków wodnych w rezerwacie „Stawy Przemkowskie" latach 1978-84 i 1997-98.
Status (dotyczy lat 1978-84): R – rokrocznie lęgowy, S – w niektóre lata, W – wyjątkowo, zazwyczaj lęgi stwierdzane tylko w jednym sezonie, N – nielęgowy. + – gatunek lęgowy poza rezerwatem, ale rezerwat znajduje się w obrębie terytorium pary, ? – brak danych

Table 1. Comparison of size of breeding populations of waterfowl in years 1978-84 and 1997-98.
Status (in 1978-84): R – breeding every year, S – breeding in some years, W – breeding recorded only in 1-2 years , N – non-breeding birds. + – species nesting outside the reserve, but its breeding territory includes parts of reserve , ? – no data.

Gatunek / Species	Status	Lata / Years			
		1978-84 min.	1978-84 max.	1997	1998
Tachybaptus ruficollis	R	18-20		(>10)	13-14
Podiceps cristatus	R	120-140		100-110	90-100
Podiceps grisegena	R	4-5	10-11	18-21	12-14
Podiceps nigricollis	R	40-50	200	100	5-10
Botaurus stellaris	R	6	9	7-8	6-7
Ixobrychus minutus	S	-	1	-	1
Ardea cinerea	R	1	10	85-90	
Ciconia nigra	W	1		+	
Ciconia ciconia	W	?		+	
Cygnus olor	R	12-14	27-31	39	41
Anser anser	R	6	14	34	24
Anas strepera	R	1	5	25-30	
Anas crecca	S	-	2-3	-	
Anas platyrhynchos	R	130-150	300-310	80-100	
Anas querquedula	R	1	5-7	3-4	-
Anas clypeata	R	1	7	1-2	
Aythya ferina	R	250-300		150-200	90-100
Aythya nyroca	R	1-2	4-6	0-1	
Aythya fuligula	R	130-140	250-300	140-170	70-80
Bucephala clangula	W	?		0-4	1
Mergus merganser	N	-		0-4	1-2
Milvus migrans	R	1		+	
Milvus milvus	N	-		+	
Haliaetus albicilla	T	+		+	
Circus aeruginosus	R	11	16	12	10
Rallus aquaticus	R	18-19		32-40	?
Porzana parva	W	-	1	-	-
Gallinula chloropus	R	8-10		(4-5)	
Fulica atra	R	250	450	150-200	?
Grus grus	R	1		?	-
Charadrius dubius	R	1	4	1-2	-
Vanellus vanellus	R		16	2	1
Larus ridibundus	R	1800	2700	1100	820
Sterna hirundo	W	-	1	-	-
Alcedo atthis	R	1		1	
Locustella luscinioides	R	10		9-11	
Acroc. schoenobaenus	R	(25?)		4-5	
Acroc. arundinaceus	R	60-100		90-100	
Acroc. scirpaceus	R	?		?	
Panurus biarmicus	S	-	3-4	10-15	
Remiz pendulinus	R	9		15	?
Carpodacus erythrinus	R	4-6		8-10	?
Emberiza schoeniclus	R	?		50-70	?

ściach niż na przełomie lat 70. i 80. Najbardziej prawdopodobną przyczyną takiego stanu rzeczy wydaje się być zaprzestanie polowań na terenie rezerwatu. Przed objęciem stawów ochroną wchodziły one w skład obwodu łowieckiego. Jesienią, z reguły dwa razy w tygodniu, przeprowadzane były polowania na ptaki wodne, trwające do późnych godzin wieczornych, co przypuszczalnie zniechęcało gęsi do nocowania na stawach.

W mniejszych ilościach niż poprzednio występowały w roku 1997 niektóre gatunki siewkowców *Charadridae* (np. bekas, biegus zmienny). Ze względu jednak na fakt, ze niniejsze badania przeprowadzone były tylko w jednym roku nie jest możliwe jednoznaczne okreslenie czy jest to wynikiem niekorzystnych zmian zachodzących w środowisku (np. ubożeniem entomofauny dna stawów) czy też jest to konsekwencja braku zgrania się terminów spuszczania stawów i terminów przelotów siewkowców w danym roku, choć bardziej prawdopodobna wydaje się byc druga z wymienionych przyczyn.

ZNACZENIE REZERWATU DLA OCHRONY PTAKÓW

Rezerwat ornitologiczny „Stawy Przemkowskie" posiada dziś, podobnie jak w przeszłości, ogromne znaczenie jako ostoja ptaków lęgowych i przelotnych. W wydanym w 1994 roku opracowaniu – wykazie 118 miejsc ważnych dla ochrony ptaków w Polsce, jest on wymieniany jako jedno z 84 miejsc w kraju, spełniających kryteria ostoi ptaków o randze europejskiej (Gromadzki i in. 1994).

O wartości ornitologicznej rezerwatu stanowią przede wszystkim:

a) duża liczba gatunków ptaków lęgowych;
b) wysoka liczebność wielu gatunków ptaków lęgowych;
c) obecność gatunków zagrożonych w skali globalnej, europejskiej, krajowej i regionalnej;
d) występowanie wysokich koncentracji wielu gatunków ptaków wodnych w okresie przelotów.

W toku przeprowadzanych dotąd badań na terenie rezerwatu stwierdzono dotychczas występowanie 104 gatunków z grupy ptaków wodno-błotnych, a wśród nich 44 gatunki lęgowe lub prawdopodobnie lęgowe (Cieślak i in. 1991; Dyrcz i in. 1991; Kartoteka Awifauny Śląska ZEP UWr.). W sumie awifauna rezerwatu i jego okolic obejmuje aż 219 gatunków ptaków, w tym 150 lęgowych lub prawdopodobnie lęgowych. Dla porównania, w całej Polsce gniazdują obecnie mniej lub bardziej regularnie 222 gatunki ptaków oraz 7 gatunków wyjątkowo (Tomiałojć 1990).

Na tle większości pozostałych obiektów stawowych południowo-zachodniej części Polski, Stawy Przemkowskie wyróżniają się wysoką liczbą par lęgowych wielu gatunków ptaków (por. Dyrcz i in. 1991). Wynika to

przede wszystkim z wielkości kompleksu, umożliwiającej istnienie odpowiednio dużych i zróżnicowanych płatów siedlisk zajmowanych przez ptaki (przede wszystkim szuwarów przybrzeżnych i wysp trzcinowych).

Większość stawów rybnych w Polsce to obiekty niewielkie, o powierzchni nie przekraczającej 50 ha (63,4%). Stawy o powierzchni ponad 100 ha stanowią niespełna 17%, natomiast udział kompleksów powyżej 500-hektarowych wynosi zaledwie 1,3% wszystkich stawów (Bukacińska i in. 1995). Stawy Przemkowskie, o łącznej powierzchni niemal 1000 ha, są drugim co do wielkości kompleksem stawów na Śląsku oraz jednocześnie jednym z największych kompleksów stawowych w kraju. Są one też jedynym, obok stawów w dolinie Baryczy, tak wielkim kompleksem środowisk wodnych na rozległym, bezjeziornym obszarze południowo-zachodniej części Polski, od doliny górnej Wisły po Nysę Łużycką.

Rezerwat ornitologiczny „Stawy Przemkowskie" jest miejscem gniazdowania znacznej liczby gatunków ptaków należących do kategorii zagrożonych na świecie, w Europie, w Polsce oraz na Śląsku.

Spośród gatunków zaliczanych do zagrożonych w skali globalnej (kategoria 1, Tucker i Heath 1994), tutejsze stawy są jednym z około 100 krajowych stanowisk lęgowych ginącego gatunku kaczki – podgorzałki. Gatunek ten, będący jeszcze na początku obecnego stulecia jedną z najliczniejszych europejskich grążyc, wykazuje stały spadek liczby par lęgowych w niemal wszystkich krajach kontynentu, w tym również w Polsce. Dla przykładu, na ogromnym kompleksie stawów rybnych w dolinie Baryczy zanotowano zmniejszenie liczebności tego gatunku z około 180 par na początku lat 80. do zaledwie 40-60 par w latach 1990-94 (Witkowski i in. 1995). Jak dotąd przyczyny tak szybkiego zanikania tego gatunku pozostają nieznane, choć z pewnością duże znaczenie odgrywa szybka likwidacja bagien i terenów podmokłych – optymalnego środowiska lęgowego tego gatunku (Tucker i Heath 1994).

Do gatunków aktualnie zagrożonych w skali europejskiej (kategoria 2 lub 3; Tucker i Heath 1994) należy łącznie 8 gatunków ptaków lęgowych na stawach lub w ich bezpośrednim otoczeniu. Spośród ptaków lęgowych na samych stawach, 4 gatunki: bąk, krakwa, cyranka i zimorodek zaliczane są do grupy gatunków zagrożonych w sali europejskiej, w kategorii 3 (gatunki o niekorzystnej sytuacji w Europie, posiadające jednak duże populacje również poza tym kontynentem). Do tej samej kategorii należą również 4 gatunki gniazdujące w bliskim sąsiedztwie stawów, wykorzystujące je jako część swych areałów żerowiskowych. Są to: bocian czarny, kania czarna i bielik. Jeden gatunek gniazdujący w pobliżu stawów, bocian biały, należy natomiast do grupy gatunków zagrożonych w sali europejskiej, w kategorii 2 (gatunki o niekorzystnej sytuacji w Europie, na dodatek występujące prawie wyłącznie na tym kontynencie).

Dalsze 6 gatunków ptaków lęgowych na stawach lub w ich pobliżu należy do grupy potencjalnie zagrożonych w skali europejskiej (kategoria 4, Tucker i Heath 1994). Zaliczane są do niej ptaki, których sytuacja w Europie jest obecnie zadowalająca, ale których występowanie ogranicza się w znacznej mierze do tego tylko kontynentu (ponad 50% światowej populacji gnieździ się w Europie). Są to: głowienka, kania ruda, brzęczka, potrzos, łozówka i trzcinniczek.

Spośród 67 gatunków ptaków wymienionych w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt (gatunki zagrożone w skali kraju, Głowaciński 1992), na Stawach Przemkowskich lub w ich pobliżu gniazduje obecnie 5 gatunków:
— 1 gatunek z kategorii „V" (gatunki narażone na wyginięcie): bąk;
— 2 gatunki z kategorii „R" (gatunki rzadkie w Polsce): bielik i wąsatka;
— 2 gatunki z kategorii „O" (gatunki do niedawna rzadkie w Polsce, obecnie wydobyte z zagrożenia): gągoł i kania ruda;

Do gatunków uznawanych za zagrożone na Śląsku (Dyrcz i in. 1990) należy, obok pięciu ww. gatunków zagrożonych w skali krajowej, także kania czarna. Siedem gatunków ptaków gniazdujących na omawianym terenie należy do grupy potencjalnie zagrożonych w skali Śląska (gatunki o ograniczonym występowaniu lub silnym spadku liczebności na Śląsku; Dyrcz i in. 1991). Są to: perkoz rdzawoszyi, krakwa, cyranka, płaskonos, podgorzałka, zimorodek i dziwonia.

Poza znaczeniem związanym z zapewnianiem warunków do lęgów dla bogatego zespołu awifauny, rezerwat „Stawy Przemkowskie" pełni też ważną funkcję jako miejsce odpoczynku ptaków w okresie przelotów i koczowania polęgowego. Każdego roku zatrzymują się tu na dłuższy bądź krótszy czas pokaźne stada ptaków wodnych, zwłaszcza kaczek pływających i grążyc, gęsi, łabędzi, łysek i perkozów. W przypadku najliczniejszych gatunków dochodzi tu wówczas nawet do kilkutysięcznych koncentracji osobników. Dla przykładu, w okresie od połowy sierpnia 1996 do końca czerwca 1997 stwierdzono tu maksymalnie (liczba osobników zanotowanych w 1 dniu): 170 perkozów dwuczubych, 135 zauszników, 660 kormoranów, 425 łabędzi, 8000 gęsi zbożowych, 590 gęsi białoczelnych, 220 gęgaw, 100 świstunów, 800 krakw, 970 cyraneczek, 7800 krzyżówek, 400 płaskonosów, 8000 głowienek, 1820 czernic i 9800 łysek.

Ze względu na późny termin spuszczania stawów nie odgrywają one natomiast większej roli jako miejsce żerowania i odpoczynku ptaków siewkowych, których główny okres przelotu przypada na sierpień i wrzesień.

LITERATURA

Adamski A., Czapulak A., Marek S. 1995. Wstępna waloryzacja przyrodnicza obszaru byłego poligonu lotniczego wojsk Armii Radzieckiej „Przemków Północny" – lata 1993-1994. W:

Górski W. & Adamski A. (red.): Wstępna waloryzacja przyrodnicza obszaru byłych poligonów Armii Radzieckiej „Borne Sulimowo" i „Przemków Północny". Wyd. Fundacji IUCN-Poland, Warszawa. str.: 71-116.

Borowiec M, Grabiński W. 1982. Awifauna leśno-stawowego kompleksu Ziemi Niemodlińskiej z uwzględnieniem badań ilościowych w borach. Acta Univ. Wratisl. 487, Pr. zool. 12: 1-54.

Borowiec M., Stawarczyk T., Witkowski J. 1981. Próba uściślenia metod oceny liczebności ptaków wodnych. Not. Orn. 22: 47-61.

Bukacińska M., Bukaciński D., Cygan J.P., Dobrowolski K.A., Kaczmarek W. 1995. Środowiskowa i ekonomiczna waloryzacja stawów rybnych w Polsce. Warszawa.

Cempulik P. 1985. Wodno-błotne *Non-Passeriformes* na stawach rybnych Wielikąt (Górny Śląsk). Acta orn. 21: 115-134.

Cieślak M., Czapulak A., Krogulec J. 1991. Ptaki rezerwatu „Stawy Przemkowskie" i okolic. Ptaki Śląska 8: 54-100.

Czyż R. 1998. Pierwsze stwierdzenie lęgu mewy srebrzystej *Larus argentatus* na Śląsku. Ptaki Śląska 12: 156-157.

Dolata P.T. 1993. Stawy Przygodzickie – Zagrożenia i postulaty ochronne. Lub. Prz. Przyr. 4: 181-192.

Dombrowski A., Rzępała M., Tabor A. 1993. Wykorzystanie stymulacji magnetofonowej w ocenie liczebności lęgowych populacji perkozka *Tachybaptus ruficollis*, wodnika *Rallus aquaticus*, zielonki *Porzana parva* i kokoszki wodnej *Gallinula chloropus*. Not. Orn. 34: 359-370.

Dyrcz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. Ptaki Śląska – monografia faunistyczna. Wrocław.

Głowaciński Z. (red.) 1992. Polska czerwona księga zwierząt. Warszawa.

Grabiński W., Stawarczyk T. 1986. Ptaki południowo-zachodniej części Borów Dolnośląskich w okresie lęgowym. Ptaki Śląska 4: 40-68.

Gramsz B. 1991. Ptaki wodno-błotne Stawów Podgórzyńskich w latach 1981-1983. Ptaki Śląska 8: 109-117.

Gromadzki M., Dyrcz A., Głowaciński Z., Wieloch M. 1994. Ostoje ptaków w Polsce. Biblioteka Monitoringu Środowiska. Gdańsk.

Harmata W. 1972. Ptaki rezerwatu Łężczak koło Raciborza w województwie opolskim. Acta zool. crac. 17: 239-271.

Krotoski T. 1987. Ptaki rezerwatu Łężczak k. Raciborza. Ptaki Śląska 5: 29-48.

Mrugasiewicz A., Witkowski J. 1962. An ornithological sketch of the Barycz valley in Poland. Brit. Birds 55: 245-272.

Ranoszek E. 1983. Weryfikacja metod oceny liczebności lęgowych ptaków wodnych w warunkach stawów milickich. Not. Orn. 24: 177-201.

Ranoszek E. 1987. Ptaki lęgowe stawów Krośnickich w latach 1979-1985. Ptaki Śląska 5: 29-48.

Szlama D., Majewski P. 1998. Ptaki rezerwatu „Łężczak" koło Raciborza. Not. Orn. 39: 1-12.

Tomiałojć L. 1990. Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność. PWN Warszawa.

Tucker G.M., Heath M.F. 1994. Birds in Europe: their conservation status. Cambridge, U.K.: BirdLife International (BirdLife Conservation Series No. 3).

Witkowski J., Orłowska B., Ranoszek E., Stawarczyk T. 1995. Awifauna Doliny Baryczy. Notatki Ornitologiczne 36, 1-2: 5-74.

SUMMARY

The reserve "Przemków Ponds" includes a complex of ponds covering the area of 950 ha, including 640 ha of fish ponds. Ponds are separated by narrow dams. The largest pond has an area of 125 ha. The emergent vegetation forms narrow, a few m wide belts of reed along dams.

In some places the belts are 90 m wide. There are also reed islands on the majority of big ponds. The extensive study was carried out in 1996-98 but also observations from previous years have been included. To estimate the size of breeding populations of waterfowl methods proposed by Borowiec et al. (1981) and Ranoszek (1984) have been generally applied.

Breeding avifauna of the reserve "Stawy Przemkowskie" has not substantially changed since 1978-84. In the nineties 35 species of breeding or probably breeding species were recorded in the reserve. Another 6 species (the White Stork, Black Stork, Red Kite, Black Kite, White-tailed Eagle, Osprey) did not breed within the reserve but their breeding territories included parts of the reserve. The breeding status of two species (the Teal, Common Tern), nesting in the reserve in the past, was not confirmed. Three new breeding species (the Goosander, Red Kite, Osprey) were found in the reserve.

In at least 9 species (the Great Crested Grebe, Black-necked Grebe, Bittern, Garganey, Shoveler, Marsh Harrier, River Warbler, Sedge Warbler, Great Reed Warbler), the number of breeding individuals was comparable to that found on the turn of the seventies (Table 1). Also the size of breeding population of another 3 species (the Little Grebe, Water Rail, Moorhen) probably had not changed; the differences in number of breeding pairs between this and previous study resulted presumably from applying different methods.

In the nineties the size of breeding populations of 8 species (the Red-necked Grebe, Grey Heron, Mute Swan, Greylag Goose, Gadwall, Bearded Tit, Penduline Tit, Scarlet Rosefinch) increased in comparison with that recorded previously (Table 1). Because current data were gathered only during 2-3 seasons, it is difficult to speculate whether the found increase is a stable and long-lasting phenomenon. A similar increase in numbers of these species (with the exception of the Red-necked Grebe) found in other parts of Silesia could be taken in support of this hypothesis.

The number of breeding pairs of 5 species (the Mallard, Pochard, Tufted Duck, Coot, Black-headed Gull) decreased (Table 1). The most evident decline was found in the Black-headed Gull, whose numbers decreased from 1800-2700 pairs in the 1980's to 800-1100 pairs in the 1990's. This probably reflected shrinking of breeding places suitable for the species. The decline in the size of Gulls' colonies presumably led to the decrease in numbers of breeding Ducks.

In the nineties, during seasonal migrations, 84 species of waterfowl were recorded. The 19 species, recorded irregularly or exceptionally in the past, were not observed. On the other hand, three species (the Spoonbill, Arctic Skua, Lesser Black-backed Gull), not observed previously, were recorded. Lower numbers of recorded species undoubtedly resulted from lower number of observation days in the nineties compared to the previous study period.

In 1996-97 maximum numbers of 8 species during spring and/or autumn migration exceeded those recorded previously (late seventies, early eighties). In a few species (the Grey Heron, Cormorant, Gadwall, Goosander) this probably reflected the increase in size of their populations. A growth in numbers of geese, specially the Bean Goose and White-fronted Goose, was probably associated with the cessation of hunting in the reserve. Numbers of some species of shorebirds (e.g. the Snipe, Dunlin) were lower than previously, however the study period was to short to find a plausible explanation.

Adresy autorów:
A. Czapulak & A. Adamski
Zakład Ekologii Ptaków UWr.
Sienkiewicza 21
50-335 Wrocław
M. Cieślak & L. Zawadzki
Przemkowski Park Krajobrazowy
Pl. Targowy 5
59-325 Przemków